
RECENZIE

Eugen Sava, Elke Kaiser, « » -
(A
) / Die Siedlung mit „Aschehügeln“
beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova (Archäologische und
naturwissenschaftliche Untersuchungen), Muzeul Național de Arheologie
și Istorie a Moldovei, Biblioteca „Tyragetia” XIX, Editura Bons Offices
SRL, 2011, 532 p., 105 figuri, 19 diagrame, 29 tabele, 55 fotografii, ISBN
978-9975-80-525-4.

Tiberiu VASILESCU*

Preocupările lui Eugen Sava pentru studiul culturii Noua sunt de mai lungă durată, până în acest moment dedicându-i numeroase lucrări ce abordează diverse aspecte, de la cercetarea în sine a unor „cenuare”, expresie prin excelență a așezărilor Noua, și încercări de explicare a formării acestora, într-un context foarte larg, atât temporal cât și geografic, și până la exprimarea funerară în cadrul acestei culturi.

Volumul de față prezintă cercetările conduse de-a lungul mai multor campanii (2003, 2005-2008) în situl de la Odaia-Miciurin, Republica Moldova, de către Eugen Sava și Elke Kaiser, în care, alături de investigațiile arheologice, au fost efectuate și studii arheozoologice, paleobotanice, geomagnetice, au fost prelevate probe pedologice, mineralogice și pentru datare radiocarbon. De aici au fost publicate încă de la demararea șantierului mai multe studii și rapoarte de cercetare, atât în limba germană cât și în rusă (unele fiind preluate și în acest volum), lucrarea de față se constituie într-o binevenită completare și într-un efort de sistematizare a acestora, fiind îmbogățită cu rezultate de ultimă oră din perspectiva studiilor interdisciplinare asociate demersului de investigare arheologică.

Cartea, publicată bilingv în limbile germană și rusă, cu un rezumat de 13 pagini în limba română, are următoarea structură: / Vorwort; I / Einleitung; II
/ Geschichte der Untersuchungen; III / Die Ausgrabungen; IV
k / Der Fundstoff der Noua-Kultur; V /
Fundstoff und Befunde aus anderen Perioden; VI /
Naturwissenschaftliche Untersuchungen; VII / Interpretation; Rezumat și Lista ilustrațiilor (în
limba română); / Literaturverzeichnis; /
Abkürzungsverzeichnis; și trei anexe – 1 IV.3. / Anhang I zu
Kapitel IV.3. Knochenartefakte; 2 VI.5.
/ Anhang 2 zu Kapitel VI.5. Dokumentation der ¹⁴C-Analysen, die im Leibniz-Labor der Christian-Albrechts-Universität Kiel durchgeführt wurden; 3 VII.
« » -
/ Anhang 3 zu Kapitel VII. Über die Entstehung von „Aschehügeln“ auf

* Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București; tiberiuvasilescu@yahoo.com

Siedlungen der späten Bronzezeit aufgrund der Ergebnisse von bodenkundlich-chemischen und mineralogischen Analysen.

În introducere se face o prezentare a stadiului cercetării în problematica „cenu arelor”. Chiar din prima pagină a introducerii se atrage atenția asupra lipsei de substanță a denumirii acestor situri, în structura lor nefiind înregistrată prezența cenușii, conform analizelor chimice, geologice și pedologice realizate în cursul cercetărilor de la Odaia-Miciurin, lucru ilustrat în capitolul VI al volumului. După un istoric al cercetării „cenu arelor” de la primul moment în care au fost semnalate (1911), al ariei de răspândire (din Urali și până în Transilvania), precum și al altor segmente cronologice și geografice în care mai apar astfel de depuneri, accentul este mutat pe spațiul dintre Prut și Nistru, asupra cercetărilor ce au avut loc aici (demarate în anii '1950) și identificării treptate a tot mai multor situri de acest gen. Caracteristicile tipice „cenu arelor” Noua, legate de aspect, structurile identificate și inventarul arheologic, dar și discuțiile din ultimii ani privind caracterul secular sau cultic al acestor cenușe, sunt elemente ce s-au constituit în argumente ce au convins autorii de necesitatea combinării cercetărilor arheologice cu cele transdisciplinare, în vederea obținerii unei imagini mai complexe asupra sitului de la Odaia-Miciurin.

Capitolul II abordează cadrul general al cercetării culturii Noua în regiunea dintre Prut și Nistru și etapele investigației sitului de la Odaia-Miciurin, pornind de la semnalarea acestuia, identificarea tuturor movilelor din care este compus situl (în număr de 28) și până la ultimele cercetări. În cadrul aceluiași capitol a fost inserat și un subcapitol dedicat locuirilor eneolitice și din epoca bronzului din Câmpia Bili (autor Veaceslav Bicbaev). Din cele 87 de situri identificate și cartate pe baza fotografiilor aeriene, verificate pe teren și confruntate cu ortofotoplanuri mai recente, 46 sunt fie stațiuni singulare Noua, fie stațiuni multistrat, având și depuneri ale culturii Noua. Sunt descrise un număr de 16 situri cu urme de locuire Noua, dar și Cucuteni-Tripolie, aflate în proximitate, accentul fiind pus atât pe dimensiunile estimate ale siturilor, cu număr de movile vizibile, cât și pe gradul lor de deteriorare. Dincolo de o îmbogățire a inventarului de situri Noua, utilitatea catalogului este vizibilă în momentul în care este pusă problema densității stațiilor Noua într-un micro-areal, precum și modul în care ele reflectă sau nu o „explozie demografică”, lucru dezvoltat în capitolul de interpretare de către principalii autori ai lucrării.

Capitolul III este dedicat cercetărilor arheologice din patru „cenușe” – 1 (doar un sfert), 16, 17 și 21. Pentru fiecare dintre „cenușe” este prezentată stratigrafia, sunt descrise amănunțit complexele identificate (gropi, construcții, cuptoare), împreună cu evidența materialelor arheologice recuperate (număr de fragmente ceramice, piese de bronz, figurine, unelte litice și de os, oase de animale, resturi de chirpici etc.) și cu o cartare a lor pe planul fiecărei movile. Planuri, profile și fotografii color însoțesc prezentarea extrem de detaliată a situației existente în fiecare „cenușă”. Astfel, se evidențiază dificultatea raportării stratigrafice a acestor complexe, situația din teren nepermițând o diferențiere între ele, stratul de cultură din interiorul „cenușelor” fiind extrem de omogen. În finalul capitolului III, compararea de către autori a respectivelor structuri cu cele identificate anterior în alte „cenușe” Noua a dus la evidențierea unor similitudini. Tot aici este reluat și tema, dezvoltată și cu altă ocazie de către Eugen Sava, a deosebirilor existente între tipurile de construcții din stațiile Noua și cele Sabatinovka și în principal lipsa folosirii pietrei, pusă nu atât pe seama condițiilor de mediu (i.e. lipsa unui mediu forestier), cât mai ales pe seama influențelor estice, Srubnaja-Andronovo.

Capitolul IV, consacrat descoperirilor Noua, este împărțit în subcapitole ce au ca subiecte prezentarea ceramicii, a obiectelor de bronz, os, corn, piatră, silix și lut. Analiza ceramicii (cu peste 20000 de fragmente) este făcută statistic, pe fiecare „cenușă”, urmărind elementele tipice ale vaselor, modalitățile de tratare a suprafeței și tehnicile decorative. Este semnalat gradul ridicat de fragmentare al ceramicii, fapt ce a permis doar în puține situații obținerea unor forme întregi, relevante tipologic, excepție făcând în special vasele de mici dimensiuni, cești sau cani. De altfel, în ilustrație sunt prezentate doar 28 de vase cărora le-au putut fi calculate diametrul gurii (două pentru „cenușă 1”; două pentru „cenușă 16”; 17 pentru „cenușă 17”; și apte pentru „cenușă 21”), dintre care doar un singur vas cu profilul întreg, ce a fost găsit spart pe loc. Ilustrația grafică și foto, împreună cu tabele statistice însoțesc prezentarea ceramicii Noua din cele patru cenușe. Cele 26 de piese de bronz plus câteva fragmente de zgură descoperite sunt descrise într-un catalog, alături de analogii din spațiul Noua ale respectivelor piese. Obiectele de os și corn, în număr de 183 și analizate de Peggy Morgenstern, au fost recuperate în campaniile din 2003, 2005-2007, dar în anexa 1 sunt publicate într-un tabel și piesele din campania 2008. Analiza obiectelor de piatră și silix, precum și prezentarea pieselor de lut completează informațiile privind inventarul atribuit culturii Noua.

Materialele arheologice apar în rândul altor epoci, respectiv eneolitic, perioada romană și cea medievală, sunt prezentate în capitolul V, redactat de către Veaceslav Bicbaev și Valeriu Bubulici. Publicarea pieselor este realizată în aceeași manieră ca și a celor din epoca bronzului, înându-se cont de „cenu arul” și complexe din care provin (când există o astfel de situație), de tipul de ceramică identificat, însoțite fiind de ilustrații grafice și tabele statistice.

Capitolul VI prezintă aportul interdisciplinar al cercetării de la Odaia-Miciurin. Analizele arheozoologice (Michael Hochmuth), antropologice – din „cenu arele” 1, 16 și 17 (Bärbel Heussner), arheobotanice (realizate de Helmut Kroll și Eva Mackowiak), pedologice – în „cenu arul” 21 și într-unul din cenu arele din punctul „La Rârie” (Michael Facklam), sau cele de sol și de compoziție chimică a ceramicii (Malgorzata Daszkiewicz și Gerwulf Schneider), alături de datele radiocarbon oferă informații complementare ce permit autorilor să formuleze în capitolul următor viziunea lor asupra modului de apariție a „cenu arelor”. Foarte importante în acest sens sunt rezultatele cercetărilor pedologice și mineralogice, ce infirmă aportul unor procese de ardere în formarea „cenu arelor”, culoarea deschisă a stratului datorându-se prezenței ridicate de calciu, explicat prin mineralizarea resturilor de lut în amestec cu resturi organice, acțiune accentuată de condițiile unui climat mai umed, specific epocii bronzului târziu. Acest proces este demonstrabil și prin existența unui conținut sporit de fosfor și calciu, identificat în probele studiate, alături de carbohidrați, totul indicând lipsa arderii intense a anumitor materiale, ipoteză vehiculată în încercarea de explicare a procesului de formare a cenu arelor.

În ultimul capitol, VII, este dezbătută problematica formării „cenu arelor” (obiectiv al cercetării arheologice de la Odaia-Miciurin), a structurii interne a acestor și poziția acestora în cadrul fenomenului Noua-Sabatinovka. Utilizând datele provenite atât din sursurile arheologice, cât și din investigațiile interdisciplinare, autorii propun propria lor interpretare privind modul de constituire al „cenu arelor”. Astfel, spre deosebire de cele cinci etape de formare propuse de către Ja. P. Geršcovi, analizate și în carte, se propun doar patru faze corespunzătoare unei mișcări de pendulare, ocupare–părăsire, repetat până în momentul abandonului. Acest scenariu vine în sprijinul interpretării comunităților umane respective ca fiind unele preponderent pastorale (în conformitate și cu datele arheozoologice) și în cadrul căror activități agricole, așa cum este indicat de analizele palinologice, au o importanță minoră. Necesitatea identificării de noi puncte și nu o „explozie demografică” ar fi determinat numărul mare de situri Noua-Sabatinovka, iar revenirea la exploatarea punctelor mai vechi, în momentul în care acestea redevin propice creșterii animalelor, și reutilizarea sălilor mai vechi ar fi condus la formarea a ceea ce astăzi numim „cenu are”. Comparații etnografice cu construcții pastorale și rurale existente în Republica Moldova, dar și cu comunități pastorale din Anatolia sau Africa sunt utilizate pentru susținerea interpretării autorilor. Diferențele existente atât în structură și numărul de complexe identificate, cât și în tipul și numărul de obiecte descoperite în cadrul „cenu arelor” cercetate sunt evidente, inclusiv grafic, și puse de autori pe seama unei funcționalități diferite a fiecăruia dintre ele.

Așa cum am menționat deja, lucrarea conține un amplu rezumat în limba română, în care sunt prezentate toate punctele importante, precum întrebările legate de structură și funcționalitatea „cenu arelor” (fapt ce a determinat începerea cercetărilor de la Odaia-Miciurin), principalele rezultate obținute și interpretarea acestora de către autori. Lista bibliografică, cu peste 200 de titluri citate, conține și referințe inedite la rapoarte de cercetare aflate în arhiva Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei.

Orientarea atenției autorilor către mecanismele de formare a „cenu arelor” și identificarea lor drept spațiu de locuit (și la nevoie) al unor comunități pastorale a dus însă la o limitare a interpretărilor materialelor identificate la Odaia-Miciurin. Fragmentarea excesivă a ceramicii este consemnată ca atare, fiind deplănsă imposibilitatea realizării unei tipologii adecvate. Cu toate acestea, există și excepția reprezentată de vasul spart pe loc în „cenu arul” 21, ceea ce poate indica și un anumit regim al depunerilor, diferentiat de ceea ce autorilor le apare ca fiind rezultatul unor activități domestice. Nu s-a insistat însă pe formularea unor posibile explicații, altele decât cele deduse din repetatul proces de ocupare–abandon ce ar fi contribuit la această fragmentare. De asemenea, prezența oaselor umane în cadrul „cenu arelor” ar putea atrage atenția asupra unor semnificații mult mai nuanțate ale acestora. Este adevărat că a existat rezerva, pe deplin acceptată, unei nesiguranțe în ceea ce privește atribuirea lor, un exemplu în acest sens fiind dat de datarea mult mai târzie a gropii șase din „cenu arul” 1, în ciuda inventarului atribuit culturii Noua. Teoria Laurei Dietrich privind caracterul acestor depuneri ca spațiu, în care alături de prelucrarea pieilor de animale au loc și acte ceremoniale, este considerat incomplet doar prin prisma afirmării desfurării a mult mai multor activități în cadrul „cenu arelor”, lucru ce nu neagă însă valoarea ipotezei. Observațiile de mai sus atrag atenția asupra faptului că

depunerile din cadrul „cenu arelor” nu trebuie văzute exclusiv ca rezultat al unor activități „gospodărești”, fapt ce de altfel a mai fost analizat de către Eugen Sava într-un studiu amplu dedicat acestei probleme.

O menționare trebuie făcută și a seriei de date radiocarbon provenite de la Odaia Miciurin. Cele 20 de date se constituie în cel mai important lot pentru datarea culturii Noua, iar rezultatele lor, provenind din complexe sau din interiorul cenu arelor, asigură o datare între 1450-1100 BC, evidențiind, în opinia autorilor, procesul de lungă durată al formării „cenu arelor”. Merit însemnat este și proba 1 din „cenu arului” care, cu rezervele datorate atât marjei de eroare cât și faptului că proba respectivă a fost colectată dintr-un nivel de suprafață anterior probei 3, ce este mai recent, duce datarea sitului până spre sfârșitul secolului XVI BC. În ciuda respingerii de către autori a posibilității unei datări ridicate la începutul culturii Noua, așa cum a fost formulat de către Attila László pe baza datărilor de la Mahala, Crasnaleuca și Sighișoara, existența unei prezențe mai timpurii în zona nordică a arealului ar putea fi explicată prin prisma unor diferențieri regionale de dezvoltare și difuzare, ipoteză susținută de același Attila László. În acest context, intervalul temporal de 1450-1100 în care alături de Odaia-Miciurin (prin celelalte 19 date ¹⁴C), Durankulak sau Kastanas se înscrie mai recent și cimitirul de la Câmpina-Biserica Sf. Nicolae (A. Frânculeasa 2012, p. 94), ar reprezenta momentul în care cultura Noua se manifestă pe întreg arealul cunoscut la acest moment.

Volumul dedicat cercetărilor de la Odaia-Miciurin se constituie până la momentul de față în cea mai completă publicare a săpăturilor dintr-un sit Noua. Accentul cade, așa cum într-un fel este și anunțat din subtitlu, pe prezentarea rezultatelor arheologice și a cercetărilor interdisciplinare asociate. Demersul este direcționat spre explicarea mecanismelor de formare a „cenu arelor”, aportul cercetărilor pedologice și mineralogice fiind extrem de important. Dacă rezultatele arheozologice se înscriu în ceea ce ar putea fi numite o medie cunoscută pentru cultura Noua, demonstrația lipsei proceselor de ardere ca principal motiv al constituirii stratului de culoare cenușie caracteristic siturilor Noua reprezintă un aport major în cercetarea acestui fenomen. Merita probabil menționată, în acest context, studiul sedimentologic din cadrul „cenu arului” de la Grădiștea Coslogeni, care atrage atenția asupra aceleiași situații, și anume a lipsei atât a cenușii cât și a unor procese termice care să influențeze constituirea acestor movile (C. Dobrinescu, C. Hait 2005, p. 424). Confirmarea acelor investigații de către cercetările la Odaia Miciurin contribuie la redefinirea și în alegerea modului de constituire a „cenu arelor”.

Prin multitudinea de informații oferite, modul analitic de prezentare a cercetărilor arheologice, dar și calitatea grafică a ilustrației, acest volum se constituie într-un foarte bun instrument în cercetarea bronzului târziu în general și a fenomenului Noua în special. Posibilitatea de exploatare a acestor informații și de reinterpretare, prin coroborarea de informații din alte situri, rămâne deschisă, autorii neîncercând să inducă ideea unei rezolvări definitive a problematicii „cenu arelor” Noua.

Referințe bibliografice

- C. Dobrinescu, C. Hait / Aezri de tip cenușar din bronzul târziu în sud-estul României, în *In honorem Silvia Marinescu Bîlcu – 70 ani*, CCDJ, XXII, p. 421-428.
- A. Frânculeasa 2012 / *Arheologie și istorie: parohia „Sfântul Nicolae”*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.